

Ovidiu Soleriu COTOI *

**OBIECTELE DE ARAMĂ ÎN CADRUL SCHIMBURILOR DINTRE
COMUNITĂȚILE CUCUTENIENE ȘI CELE DIN REGIUNILE LIMITROFE**

**THE COPPER ARTEFACTS IN THE CONTEXT OF THE TRADE
BETWEEN THE CUCUTENI COMMUNITIES AND THEIR NEIGHBOURS**

- Abstract -

The copper artefacts represent a category of goods intensively circulated within the trade relationships between the Cucuteni communities and the ones belonging to the neighbouring cultures, so that they become an important marker of these trades. Their quality of trade markers is given by the raw material - the copper, that can arrive in the East-Carpathian area only through trades, and by the fact that some of these artefacts belong to typological series that allow them to be seen in connection with certain cultural areas or metallurgical centres. The author of this article makes an inventory of the copper artefacts discovered in the Cucuteni culture area between the Carpathians and the Pruth and tries to establish their main directions of circulation. In addition, starting from the observation that the majority of copper artefacts, especially the large ones (axe-hammers, two cross-shaped edge axes, axes of mixed shape, flat axes, adornments), are spread in the area between the Eastern Carpathians and the Sireth, the author considers two explanations for this phenomenon: the closeness to the metallurgical centres in Transylvania and the intensive trade relationships established by the neighbouring populations with the Cucuteni communities in the area, as a result of the control the latter ones had over the salt resources present in the Subcarpathian region of Moldavia.

Keywords: copper, copper artefacts, Cucuteni culture, trade markers, exchanges.

***

---

* Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați (ovidiucotoi@gmail.com).

Obiectele de aramă reprezintă una dintre cele mai importante categorii de inventar arheologic, în cercetarea relațiilor de schimb ale comunităților eneolitice. Calitatea acestora, de indicator ai schimburilor, este dată de mai multe criterii, după cum urmează: materia primă, arama, care de cele mai multe ori provine din surse relativ îndepărtate de aria culturală în care sunt descoperite obiectele; circulația pe distanțe mari, a artefactelor de aramă, mai ales a celor care fac parte din categoria obiectelor de podoabă și de prestigiu; încadrarea unor categorii de piese în serii tipologice cu apartenență culturală cunoscută, ceea ce permite identificarea unor direcții de schimb și, eventual, mecanisme ale schimburilor. În rândurile care urmează vom face un inventar al obiectelor de aramă descoperite în aria complexului Cucuteni –Ariușd, de pe teritoriul României și vom încerca să stabilim ariile de proveniență a acestora. În acest sens, am grupat piesele de aramă în două categorii: cea a uneltelor, constituită din obiecte cu caracter preponderent utilitar, fără o identitate culturală bine precizată; a doua categorie este formată din obiectele de podoabă, prestigiu și arme, care se încadrează în serii tipologice bine definite, cu o apartenență culturală cunoscută. Prima categorie pe care o vom lua în discuție este cea a uneltelor, în care am introdus dălțile, străpungătoarele, cârligele de undiță și acele.

Dălțile. În aria culturii Cucuteni au fost descoperite diferite tipuri de dălți, după cum urmează: dălțile lungi și înguste, reprezentate doar prin exemplarele de la Târpești, nivelul Precucuteni III¹ și de la Poduri, în nivelul Cucuteni A, fază neprecizată²; dălți-străpungătoare la Târpești, în nivelul Cucuteni A³. Nu există nici o analiză spectrografică pentru piesele de acest fel, descoperite în aria culturii Cucuteni, astfel încât nu putem face mai multe precizări privind proveniența lor sau a materiei prime din care au fost produse.

Străpungătoarele constituie o categorie mult mai răspândită de unelte de aramă în aria culturii Cucuteni, ca și în cele ale culturilor vecine. La fel ca în cazul dălților, acestea aparțin mai multor tipuri morfologice. Străpungătoarele cu secțiune transversală circulară sau ovală și vârf ascuțit apar în stațiunile de la Izvoare, nivelul protocucutenian (Cucuteni A₁)⁴, Ariușd, nivelul Cucuteni A₂⁵, Târpești, nivelul

¹ S. Marinescu-Bîlcu, *Târpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, „British Archaeological Reports (International Series)”, 107, Oxford, 1981, fig.52/5.

² C-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *Catalogue, în Cucuteni. The Last Great Chalcolithic Civilisation of Europe*, Athena Publishing & Printing House, Thessaloniki, Bucharest, 1997, p.221, nr.176, fig.176.

³ S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, fig.199/18-19.

⁴ R. Vulpe, *Izvoare, Săpăturile din 1936-1948*, București, 1957, p.23, 264, fig.272/2.

⁵ M. Roska, *Erdély régészeti repertórium, I, Öskor, (Thesaurus Antiquitatum Transilvanicarum, I, Praehistorica)*, Kolozsvár (Cluj), 1942, fig.72/2.

Cucuteni A₂-A₃⁶, Hăbășești, Cucuteni A₃⁷, Izvoare, nivelul Cucuteni A₃⁸, Sărata-Monteoru, nivelul Cucuteni B₂⁹. Străpungătoarele cu secțiunea transversală rectangulară sunt prezente în stațiunile de la Ariușd, în nivelul Cucuteni A₂¹⁰, Izvoare, nivelul Cucuteni A₁-A₂¹¹, Hăbășești, nivelul Cucuteni A₃¹², Poduri¹³, Bodești-Frumușica, probabil în nivelul Cucuteni A-B¹⁴, Traian-Dealul Fântânilor, nivelul Cucuteni A-B¹⁵, Ghelăiești-Nedeia, nivelul Cucuteni B₁¹⁶, Cucuteni, nivelul B¹⁷, Podei-Târgu Ocna, probabil în nivelul Cucuteni B₂¹⁸.

Străpungătoarele cu secțiune transversală romboidală apar numai la Târpești, în nivelul Cucuteni A, fază neprecizată¹⁹ și la Traian-Dealul Fântânilor²⁰, iar străpungătoarele cu secțiunea transversală rectangulară și capete ascuțite sunt prezente la Târpești, în nivelul A₂-A₃²¹, Malnaș (jud. Covasna), în nivelul Cucuteni

⁶ S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.* 1981, fig.199/8

⁷ Vl. Dumitrescu et alii, *Hăbășești. Monografie arheologică*, Editura Academiei RPR, București, 1954, p.270, fig.29/5.

⁸ R. Vulpe, *op.cit.*, p.263, fig.272/1.

⁹ I. Mareș, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Editura Bucovina Istorică, Suceava, 2002, p.292.

¹⁰ F. László, *Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek. Station de l'époque pre-mycénienne dans le comitat Háromszék*, „Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem – és Régiséggyűjtéséből (Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transilvanie)”, II, 1911, fig.92/1; A. László, *Date privind viața și activitatea științifică a lui László Ferenc în anii 1923-1925. Corespondența cu V. Gordon Childe. Colaborarea cu Vasile Pârvan*, în „Studii și Comunicări – Tanulmányok és Közlemények”, Sfântu Gheorghe, 1973, p.174.

¹¹ R. Vulpe, *op. cit.*, p.29, 265, nr.9, fig.274/4.

¹² Vl. Dumitrescu et alii, *op. cit.*, p.270, fig.29/6.

¹³ C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *op. cit.*, pp.174-175.

¹⁴ C-tin Matasă, *Frumușica, Villages préhistoriques a céramique peinte dans la Moldavie du nord, Roumanie*, București, 1946, nr.463, pl.LXVIII/463b.

¹⁵ H. Dumitrescu et alii, *Șantierul Traian*, „SCIV”, 3, 1952, fig. 3/5.

¹⁶ Șt. Cuceș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, „Bibliotheca Memoriae Antiquitatis”, VI, Piatra-Neamț, 1999, p.74, nr. 11.

¹⁷ H. Schmidt, *Cucuteni in der Oberen Moldau Rumanien. Die befestigte Siedlung mit bemalte Keramik von der Steinkupferzeit in bis die vollentwickelte Bronzezeit*, Berlin-Leipzig, 1932, fig.15/2, pl.30/3.

¹⁸ C-tin Matasă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Târgu Ocna-Podei (raionul Târgu Ocna, regiunea Bacău)*, „Arheologia Moldovei”, II-III, 1964, p.23, fig.8/30.

¹⁹ S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, fig.199/9.

²⁰ H. Dumitrescu, Vl. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, „Materiale și Cercetări Arheologice”, V, 1959, fig.5/10.

²¹ S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, fig.198/10, 199/2.

A, fază neprecizată²², Traian-Dl. Fântânilor, nivelul Cucuteni A-B, fază neprecizată²³, Poduri, în nivelul Cucuteni B₁²⁴ și Cucuteni²⁵.

Cârligele de undiță sunt mai rar întâlnite în spațiul culturii Cucuteni. Piese de acest tip provin din stațiunile de la Târpești, nivelul Cucuteni A₂-A₃²⁶, Izvoare, nivelul Cucuteni A₃²⁷, Ruginoasa (jud. Iași), nivelul Cucuteni A₃²⁸, Bod (jud. Brașov), nivelul Cucuteni A neprecizat²⁹ și la Traian-Dealul Fântânilor, în nivelul Cucuteni A-B³⁰.

Acele. Dintre tipurile de ace prezente în aria culturii Cucuteni enumerăm: acele cu secțiune transversală circulară și vârf ascuțit apar la Izvoare, în nivelul Cucuteni A, fază neprecizată³¹, Sfântu Gheorghe (jud. Covasna), într-un nivel Cucuteni A³², Scânteia, Cucuteni A₃³³, Târpești, Cucuteni A neprecizat³⁴ Poduri³⁵ și Mihoveni, nivelul Cucuteni B neprecizat³⁶; acele cu ambele capete ascuțite apar la Hăbășești, în nivelul Cucuteni A₃³⁷ și Malnaș, Cucuteni A³⁸. Acele cu ureche sunt întâlnite în stațiunile de la Izvoare – Piatra-Neamț, nivelul Cucuteni A₁ (protocucuteni)³⁹, Hăbășești, Cucuteni A₃⁴⁰, Bod, Cucuteni A⁴¹ și la Bodești-

²² I. Mareș, *op.cit.*, p.261.

²³ *Ibidem*, p.318.

²⁴ D. Monah et alii, *Poduri, Jud. Bacău*, „Cronica Cercetărilor Arheologice”, 1997, p.46.

²⁵ I. Mareș, *op.cit.*, p.223, pl. 7/12.

²⁶ S. Marinescu-Bîlcu, *Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la Târpești*, „SCIV”, 19, 3, 1968, p.416; S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, p.57, pl. 198/8; C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, p.220, nr.171, fig.171.

²⁷ Gh. Dumitroaia, *Săpături și cercetări arheologice de suprafață în județul Neamț (1987-1991)*, „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992, p.291.

²⁸ H. Dumitrescu, *La station prehistorique de Ruginoasa*, „Dacia”, 3-4, 1927-1932, 1933, p.61.

²⁹ I. Mareș, *op.cit.*, p.195, pl.2/1-2.

³⁰ H. Dumitrescu, Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, fig.5/12-13.

³¹ R. Vulpe, *op.cit.*, p.265, nr.6, fig.274/3

³² Z. Székely, *Cercetări arheologice la Sf. Gheorghe, Gemvara-Avasalya (Cetatea Cocorului)*, „Materiale și Cercetări Arheologice”, V, 1959, p.715, fig. IV/8.

³³ C.-M. Mantu, S. Țurcanu, *Scânteia, cercetare arheologică și restaurare*, Helios, Iași, 1999, p.15, fig.278.

³⁴ S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, fig.199/21-22.

³⁵ D. Monah et alii, *Cercetările arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru*, „Cercetări Arheologice”, VI, 1983, pl.5/3

³⁶ I. Mareș, *op.cit.*, p.265, pl.2/6.

³⁷ Vl. Dumitrescu et alii, *op.cit.* 1954, p.270, fig.29/9.

³⁸ I. Mareș, *op.cit.*, p.262.

³⁹ R. Vulpe, *op.cit.*, p.264, nr.4, fig.262/1-2.

⁴⁰ Vl. Dumitrescu et alii, *op.cit.*, p.269, fig. 29/7.

⁴¹ I. Mareș, *op.cit.*, p.195, pl.10/18.

Frumușica, într-un nivel neprecizat⁴². Acele cu buclă apar doar la Izvoare, în nivelul Cucuteni A₂ (un exemplar)⁴³, cu analogii în depozitul de la Vărăști, din nivelul Gumelnița B₁⁴⁴.

Toate categoriile și tipurile de piese prezentate mai sus își găsesc analogii în stațiuni aparținând culturilor învecinate, totuși, pe baza criteriului tipologic și a analogiilor nu putem stabili originea acestor piese. În acest demers, de mare utilitate sunt analizele spectrale efectuate pe unele din aceste piese. Astfel analizele efectuate pe câteva străpungătoare de la Traian-Dealul Fântânilor indică utilizarea ca materie primă a cuprului nativ, cu mici adaosuri naturale de argint și nichel⁴⁵, compoziție foarte asemănătoare cu a altor piese descoperite pe teritoriul României, ca de pildă, străpungătoarele și acele provenite din stațiunea de la Glina, ceea ce ne face să presupunem că materia primă provine dintr-o sursă comună, probabil de origine transilvană⁴⁶. Un străpungător de la Podei-Tg. Ocna conține un procent relativ ridicat de As (1,22%), iar altul de la Traian-Dealul Fântânilor, adaosuri de cositor, plumb și arsen, ceea ce dovedește că materia primă provine din alte surse. În cazul piesei de la Traian procentul destul de ridicat de cositor (1,15%)⁴⁷, indică alierea intenționată. În această situație se pune întrebarea dacă aceste produse au circulat pe calea schimburilor ca produse finite sau au circulat materiile prime, prelucrate ulterior în așezare.

Chiar în lipsa unor determinări mai numeroase, circulația prin schimburi a materiei prime, sub forma produselor semifabricate, este evidentă. Descoperirea la Poduri a unui lingou de formă paralelipipedică, în nivelul Cucuteni A₂⁴⁸ și a două creuzete, din care unul în locuința nr. 14 din nivelul Cucuteni B₁⁴⁹ confirmă că, în unele situații, a circulat materia primă care a fost prelucrată ulterior în centre locale.

În continuare, ne vom referi la circulația artefactelor de cupru cu o apartenență culturală mai bine precizată. Avem în vedere topoarele-ciocan, topoarele cu formă mixtă, topoarele cu brațe în cruce, cuțitele, pumnalele și obiectele de

⁴² C-tin Matasă, *op.cit.* 1946, pl.LXVIII/463c.

⁴³ R. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.264, nr.3, fig.272/3.

⁴⁴ E. Comșa, *L'utilisation de cuivre par les communautés de la culture Gumelnița, du territoire roumain*, „Studia Praehistorica”, 1-2, 1978, p.117, fig.4/18.

⁴⁵ I. Mareș, *op.cit.*, p.69.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ S. Junghans et alii, *Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Studien zu den Anfängen der Metallurgie*, 2/1, 2, 3, Berlin, 1968, pp.244-245; I. Mareș, *op.cit.*, pp.317-318.

⁴⁸ D. Monah, D. Popovici, *O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri*, București, 2000, p.4; I. Mareș, *op.cit.*, p.281.

⁴⁹ D. Monah et alii, *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău*, „Cercetări Arheologice”, 5, 1982, pp.9-10; D. Monah, Șt. Cucuș, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iași, 1985, p.131; Șt. Cucuș, *op.cit.* 1999, p.59, fig.67/7; D. Monah, D. Popovici, *op.cit.*, p.4.

podoabă de tipul brățărilor, margelelor și amuletelor/pandantivelor. Din categoria topoarelor-ciocan, în spațiul ocupat de purtătorii culturii cucuteni, au circulat tipurile: Pločnik, Vidra, Varna, varianta Brad, Fâstâci și Mezökeresztes.

Topoarele de tip Pločnik. În aria culturii Cucuteni, de pe teritoriul României, asemenea topoare au fost descoperite la: Dragomirești (jud. Neamț)⁵⁰, Poduri (jud. Bacău)⁵¹, Probota (jud. Suceava)⁵². Topoarele de tip Pločnik cunosc o răspândire pe un areal foarte întins. Pe teritoriul României sunt cunoscute 21 de exemplare, majoritatea în Transilvania, însă piesele de acest tip sunt răspândite în toată Europa Centrală și de sud-est⁵³. Un asemenea topor face parte din depozitul de la Cărbuna, (Republica Moldova)⁵⁴, iar altul a fost descoperit întâmplător la Boroșeni (raionul Râșcani)⁵⁵.

Repartiția geografică a descoperirilor sugerează apartenența acestui tip la un centru metalurgic din Europa de sud-est, probabil din spațiul fostei Iugoslavii. În aria culturii Cucuteni, aceste piese puteau pătrunde pe două căi: dinspre Transilvania, din mediul cultural Tiszapolgár, (unde densitatea descoperirilor este mai mare); a doua cale ar fi dinspre sud, prin intermediul purtătorilor culturii Gumelnița, dacă avem în vedere prezența acestui tip de topoare în aria complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI⁵⁶. În acest stadiu al cercetărilor, pătrunderea lor dinspre Transilvania este mai plauzibilă, în virtutea repartiției teritoriale a descoperirilor din Moldova, însă pentru descoperirile din Republica Moldova, trebuie avută în vedere o rută sudică dinspre arealul gumelnițean.

O altă ipoteză referitoare la circulația topoarelor de tip Pločnik, este aceea potrivit căreia materia primă circulă sub formă de bare sau lingouri care sunt apoi

⁵⁰ V. Căpitanu, *Două topoare cu brațele în cruce descoperite în județul Bacău*, „Memoria Antiquitatis”, III, 1971, p.437; Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, în „Prähistorische Bronzefunde”, IX, 5, 1975, p.20, pl.1/8; E. Comșa, *Câteva probleme referitoare la metalurgia aramei în timpul eneoliticului din România (topoarele ciocan de tip Vidra)*, „Muzeul Național”, VII, 1983, p.23; E. Comșa, *Le relations entre les cultures Cucuteni et Gumelnița*, în *La civilisation de Cucuteni*, „Bibliotheca Archaeologica Iassiensis”, I, Iași, 1987, p.86; I. Mareș, I. Cojocaru, *Prelucrarea cuprului în cultura Cucuteni-Tripolie (topoarele ciocan și topoarele cu două brațe dispuse în cruce)*, „Suceava”, XXII-XXIII, 1995-1996, p.201.

⁵¹ D. Monah et alii, *op.cit.* 1997, p.46.

⁵² Al. Vulpe, *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu brațele în „cruce”*, „SCIV”, 15, 4, 1964, p.459, fig.3/2; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.19, pl. 1/1 ; D. Monah, Șt. Cucos, *op.cit.*, p.134 ; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.201, fig. 8/1.

⁵³ Al. Vulpe, *Începuturile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, „SCIV”, 24, 2, 1973, p.273; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.21, harta 50A.

⁵⁴ V. A. Dergačev, *Karbunskij klad. Cărbuna Deposit*, Chișinău, 1998, p.28.

⁵⁵ I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p. 202; V.A. Dergačev, *op.cit.*, p.22, fig. 34/3.

⁵⁶ I. Mareș, *op.cit.*, p.100.

prelucrate prin forjare, în mediul cucutenian. Piesele de la Poduri, Cărbuna și Boroșeni par să confirme această ipoteză, toate fiind obținute prin forjare și nu prin turnare, ca de pildă în cazul exemplarului de la Ai Bunar⁵⁷. În acest caz, tehnologia de prelucrare poate să indice originea probabilă a pieselor, procedeul turnării, după toate aparențele, nefiind utilizat în mediul Cucuteni-Tripolie, la acest orizont cronologic. Așadar, ar putea fi vorba de imitații locale ale unei forme larg răspândite în epocă, ceea ce ar putea explica prezența, pe o arie atât de vastă și într-un interval de timp atât de îndelungat, a topoarelor ciocan de acest tip.

Topoarele de tip Vidra. În spațiul locuit de purtătorii culturii Cucuteni, topoare de acest tip au fost descoperite la Cherchejeni (jud. Botoșani)⁵⁸, Cucuteni⁵⁹, Izvoare⁶⁰, Mărgineni-Bacău⁶¹, Reci⁶² și Lupești (jud. Vaslui)⁶³.

Răspândirea acestor piese acoperă în special regiunile din sud-estul Europei (Bulgaria, Serbia, România) și cele răsăritene ale Europei Centrale (Ungaria), fiind legate de un centru metalurgic de la sudul Dunării, din aria complexului Gumelnița-Karanovo VI-Kodjadermen. În aceste condiții, este evidentă pătrunderea lor în aria culturii Cucuteni dinspre sud, ca urmare a legăturilor cu comunitățile Gumelnița.

Topoarele de tip Varna, varianta Brad. În aria culturii Cucuteni, singurul exemplar cunoscut provine din depozitul de obiecte de podoabă de la Brad⁶⁴, fiind în

⁵⁷ *Ibidem*, p.71.

⁵⁸ I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.202.

⁵⁹ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, fig.2/26; E. Comșa, *op.cit.* 1983, pp.17-30.

⁶⁰ Gh. Dumitroaia, *op.cit.* 1992, pp.287-297.

⁶¹ D. Monah, *Datarea prin C₁₄ a etapei Cucuteni A₂*, „SCIVA”, 29, 1, 1978, p.36, 40; E. Comșa, *op.cit.* 1978, p.115; D. Monah, *Topoare de aramă și bronz din județele Neamț și Bacău*, „Memoria Antiquitatis”, XII-XIV (1980-1982), 1986, p.31, fig.2/1; idem, *Plastica antropomorvă a culturii Cucuteni*, „Bibliotheca Memoriae Antiquitatis”, III, Piatra-Neamț, 1997, p.36, fig. 5/3; D. Monah, Șt. Cucuș, *op.cit.*, p.117; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.193,202.

⁶² Z. Székely, *Sondajele executate de Muzeul Regional din S. Gheorghe*, „Materiale și Cercetări Arheologice”, VIII, 1962, p.328; idem, *Descoperiri din neoliticul târziu în așezarea de la Reci*, „SCIV”, 15, 1, 1964, pp.121-126; idem, *Noi descoperiri de unelete de aramă și de bronz în Transilvania*, „SCIV”, 18, 2, 1967, pp.327-332; Al. Vulpe, *op.cit.* 1964, p.459, fig. 3/1; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.22, pl.2/24; D. Monah, Șt. Cucuș, *op.cit.*, p.139; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.194,202; Z. Maxim, *Neo-eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico-statistice*, Bibliotheca Musei Napocensis, XIX, Cluj-Napoca, 1999, p.178.

⁶³ E. Popușoi, *Un topor-ciocan de tip Vidra descoperit la Lupești (jud. Vaslui)*, „SCIVA”, 30, 2, 1979, pp.301-302, fig. 1.

⁶⁴ V. Ursachi, *Le depot d'objets de parure néolithique de Brad, dep. de Bacău*, în *Le paléolithique et le néolithique*, „Bibliotheca Archaeologica Iassiensis”, IV, Iași, 1991, pp.338,345-346,358.

același timp unicat pe teritoriul României. Exemplarul are analogii cu tipul Devjna-Varna⁶⁵, ceea ce indică originea sudică a acestui tip morfologic.

Topoarele tip Fâstâci. Există o singură descoperire până în prezent, în aria culturii Cucuteni și în eneoliticul României, la Fâstâci (jud. Vaslui)⁶⁶.

Topoarele tip Mezökeresztes. Topoarele-ciocan de tip Mezökeresztes, de pe teritoriul României, provin din Transilvania și Banat și doar un exemplar din Moldova, la Bahnele (jud. Vrancea)⁶⁷. Alte piese de acest fel au fost descoperite în Ungaria, Slovacia, Serbia și Bulgaria⁶⁸. Originea acestui tip trebuie pusă în legătură cu un centru central european, de unde se răspândesc în regiunile limitrofe. Exemplarul de la Bahnele este un import în mediul cucutenian, pătruns dinspre aria complexului cultural Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr. Două topoare cu brațe în cruce, de la Tarcea (jud. Bihor)⁶⁹ și Ugruțiu (jud. Sălaj)⁷⁰ prezintă analize spectrale identice⁷¹, ceea ce indică utilizarea unei materii prime provenite din aceeași sursă și/sau apartenența la același centru metalurgic, însă pentru piesa de la Bahnele, o asemenea analiza nu este posibilă, întrucât locul de păstrare este necunoscut⁷².

Topoarele cu formă mixtă sunt ilustrate de piesele descoperite la Tg. Berești⁷³, Drăgușeni⁷⁴ și Mugeni (jud. Harghita)⁷⁵.

Numărul pieselor este redus, doar patru piese fiind descoperite pe teritoriul României, astfel încât nu pot fi puse în legătură cu un anumit centru metalurgic, doar

⁶⁵ I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.194; Mareș, *op.cit.*, pp.101-102.

⁶⁶ G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p.109, fig.95/1; idem, *Un topor de cupru descoperit la Fâstâci (jud. Vaslui)*, „SCIVA”, 32, 1, 1981, pp.151-152, fig.1/1-2; D. Monah, Șt. Cucoș, *op.cit.*, p.95; V. Ursachi, *op.cit.*, 1991, p.347, 358; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.194, 202, fig. 9/1.

⁶⁷ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.30, pl.72B; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.195.

⁶⁸ I. Mareș, *op.cit.*, p.105.

⁶⁹ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, pl.9/65-66.

⁷⁰ *Ibidem*, pl.10/71.

⁷¹ S. Junghans et alii, *op.cit.*, pp.252-253, 260-261.

⁷² I. Mareș, *op.cit.*, p.186.

⁷³ I.T. Dragomir, *Noi descoperiri arheologice de obiecte de aramă și bronz în regiunea de sud a Moldovei*, „SCIVA”, 30, 4, 1979, pp.593-594, fig. 1/2.

⁷⁴ A. Crișmaru, *Un topor de aramă descoperit în așezarea Cucuteni A de la Drăgușeni (jud. Botoșani)*, „SCIV”, 22, 3, 1971, pp.479-483, fig.1; idem, *Dragușeni. Contribuții la o monografie arheologică, Botoșani*, 1977, pp.23-24, fig.15/1-1a; Al. Vulpe, *op.cit.* 1973, fig. 2/9; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.34, pl. 11/82, 57/13; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.195, 203.

⁷⁵ G. Ferenczi, Șt. Ferenczi, *Cercetări de topografie arheologică în bazinul superior al Târnavei Mari*, „Materiale și Cercetări Arheologice”, 10, 1973, p.336; G. Ferenczi, I. Ferenczi, *Săpăturile arheologice de la Mugeni. Studiu preliminar (I)*, „Acta Musei Napocensis”, 12, 1975, p.55, pl.11/10; Al. Vulpe, *op.cit.* 1973, p.226, fig. 2/10; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.53, pl.11/81; V. Crișan, *Obiecte din cupru și bronz aflate în colecțiile muzeelor din județul Harghita*, „Acta Musei Napocensis”, 26-30, 1989-1993, 1994, pl. 1/5.

pe criteriile tipologice. Analiza spectrală a exemplarului de la Mugeni⁷⁶ este foarte asemănătoare cu a lamei de cuțit de la Ariușd⁷⁷ și cu a unora dintre măргеele de aramă provenite din necropola de la Decea⁷⁸. De asemenea, exceptând urmele de fier din compoziția piesei de la Mugeni, analizele spectrale dovedesc o apropiere și de topoarele de tip Jászladány. Aceste similitudini ale compoziției chimice susțin utilizarea unei materii prime provenite din aceeași sursă, probabil transilvană, și producerea tuturor pieselor de acest tip în același centru metalurgic, de unde se răspândesc, ajungând și în aria culturii Cucuteni. Dacă admitem că exemplarul de la Ormeniș (jud. Alba) poate fi un început de serie pentru topoarele cu brațele în cruce de tip Jászladány⁷⁹, atunci devine cu atât mai plauzibilă legarea acestor piese de un centru metalurgic din interiorul arcului carpatic, din aria Tiszapolgár-Bodrogkeresztúr.

Topoare cu brațe în cruce (topoare-târnăcop) care au circulat în arealul cucutenian, se grupează în mai multe serii tipologice, pe care le vom prezenta în continuare.

Topoarele de tip Ariușd. În spațiul locuit de comunitățile Cucuteni-Ariușd, topoarele de acest tip provin de la Ariușd⁸⁰, Florești (jud. Vaslui)⁸¹, Leț (jud. Covasna)⁸² și din descoperiri întâmplătoare, probabil în stațiuni Cucuteni-Ariușd: Brașov⁸³ Sântionlunca (jud. Covasna)⁸⁴, Bodoc (jud. Covasna)⁸⁵, Slobozia (jud. Bacău)⁸⁶. Repartiția geografică a acestui tip susține apartenența sa la un centru

⁷⁶ S. Junghans et alii, *op.cit.*, pp.252-253.

⁷⁷ I. Mareș, *op.cit.*, p.183.

⁷⁸ *Ibidem*, p.227.

⁷⁹ *Ibidem*, p.108.

⁸⁰ F. László, *Ásatások az Erosdi ostepelen (1907-1912). Fouilles a station primitive de Erosd (1907-1912)*, „Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem – és Régiségtárából (Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transilvanie)”, V, 1914, pp.299, 393-394; Al. Vulpe, *op.cit.* 1964, p.460; Al. Vulpe, *op.cit.* 1973, p.226, fig.2/11; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.35, pl. 11/84.

⁸¹ A. Florescu, *Toporul de arama cu doua taișuri în cruce de la Florești*, „SCIV”, 5, 3-4, 1954, pp.595-598, fig.1; Al. Vulpe, *op.cit.* 1964, p.460, fig. 3/4; Al. Vulpe, *op.cit.* 1973, p.226; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.36, pl. 11/87; G. Coman, *op.cit.* 1980, p.212, fig. 95/3; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.196, 200.

⁸² Z. Székely, *op.cit.* 1967, p.330.

⁸³ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.36, nr. 91, pl. 12/91; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.204, nr. 22; I. Mareș, *op.cit.*, p.199, pl. 25/7.

⁸⁴ I. Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920, p.24, nr.384; M. Roska, *op.cit.*, p.247, nr.53; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.36, nr. 93, pl. 12/93; I. Mareș, *op.cit.*, p.296, pl.25/11.

⁸⁵ M. Roska, *op.cit.*, p.245, nr. 48; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.36, nr. 92, pl. 12/92; I. Mareș, *op.cit.*, p.196, pl.25/8.

⁸⁶ V. Căpitanu, *op.cit.* 1971, p.435, nr. 1, fig. 1; I. Mareș, *op.cit.*, pp.300-301, pl. 25/12.

metalurgic din sud-estul Transilvaniei, de unde ajunge în așezările cucuteniene din Moldova.

Topoarele de tip Jászladány. În teritoriul locuit de purtătorii culturii Cucuteni, au circulat variantele Petrești și Brad. Descoperiri de topoare Jászladány, varianta Petrești, au fost făcute la Plăvălari (jud. Suceava)⁸⁷, Stânca-Ștefănești⁸⁸, Trifești (jud. Neamț)⁸⁹, Bistrița (jud. Neamț) (2 bucăți)⁹⁰.

Topoarele încadrate în varianta Brad sunt mai numeroase și apar în următoarele stațiuni: Albiș-Cernat (jud. Covasna)⁹¹, Bogdănești (jud. Bacău)⁹², Brad⁹³, Fundu Văii-Poienesti (jud. Vaslui)⁹⁴, „Moldova” (locul și contextul descoperirii nu se cunoaște)⁹⁵, Podolenii de Jos (jud. Iași)⁹⁶, Sohodor-Horgești (jud. Bacău)⁹⁷.

Din punct de vedere cartografic, se poate observa gruparea celor două variante în regiuni diferite ale țării. Pentru varianta Petrești, densitatea maximă a descoperirilor se grupează pe cursul mijlociu al Mureșului, iar varianta Brad este prezentă mai cu seamă în bazinul Târnavelor și sud-estul Transilvaniei, ceea ce arată o posibilă localizare a centrelor metalurgice în care au fost produse piesele. Analizele spectrografice, efectuate asupra unui mare număr de topoare Jászladány, indică surse de materii prime și procedee tehnologice comune. Pe ansamblu, credem că topoarele Jászladány sunt produse în mai multe centre carpatice, de unde apoi se

⁸⁷ I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.197,207, nr. 45, pp.212-213; I. Mareș, *op.cit.*, p.280, pl. 38/3.

⁸⁸ A. Nițu, P. Șadurschi, *Săpăturile de salvare de la „Stânca Doamnei” (sat Stânca-Ștefănești, județul Botoșani)*, „Hierasus”, IX, 1994, pp.181-182, fig. 6; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.207.

⁸⁹ Șt. Cucuș, *Un topor de aramă descoperit la Trifești, jud. Neamț*, „Memoria Antiquitatis”, XVIII, 1992, pp.199-200, fig.1; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.197, 206.

⁹⁰ D. Monah, *Un topor de tip Jászladány descoperit la Bistrița, jud. Neamț*, „Memoria Antiquitatis”, I, 1969, pp.299-302, fig. 1.

⁹¹ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.43, pl. 23/173; I. Mareș, I. Cojocaru, *op.cit.*, p.206; Z. Maxim, *op.cit.*, p.139.

⁹² A. Florescu, *op.cit.*, p.597; Al. Vulpe, *op.cit.* 1973, p.227; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.45, pl.28/202.

⁹³ Al. Vulpe, *op.cit.* 1964, pp.457-458, fig. 1; V. Ursachi, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman în zona râurilor Siret și Moldova*, „Carpica”, 1, 1968, p.173, fig. 49/4; idem, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, „Bibliotheca Thracologica”, X, București, 1995, p.20, pl.216/6.

⁹⁴ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.43, pl. 24/176, 59A; G. Coman, *op.cit.*, p.212, fig.95/4.

⁹⁵ I. T. Dragomir, *op.cit.* 1979, p.591, fig. 1/1.

⁹⁶ D. Monah, C-tin Iconomu, *Topoare de aramă din Moldova*, „Arheologia Moldovei”, XVI, 1993, p.275.

⁹⁷ V. Căpitanu, *op.cit.*, p.435, fig.1; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.36, pl. 11/87A; D. Monah, Șt. Cucuș, *op.cit.* 1985, pl.146.

răspândesc radial, spre Ungaria, Slovacia, vestul Ucrainei, Bulgaria, spațiul ex iugoslav, Croația, Moldova, ajungând până în Republica Moldova (un exemplar la Brânzeni)⁹⁸

Topoarele de tip Tg. Ocna. Topoarele de acest tip au fost descoperite de o parte și de alta a Carpaților Orientali, în aria culturii Cucuteni-Ariușd, fiind o creație a unui centru metalurgic din această regiune. În aria culturii Cucuteni-Ariușd avem următoarele descoperiri: „Bucovina” (locul și contextul descoperirii sunt necunoscute)⁹⁹, Jibert (jud. Brașov)¹⁰⁰, Odorheiul Secuiesc (jud. Harghita)¹⁰¹, Sândominic (jud. Harghita)¹⁰², Tg. Ocna (trei exemplare)¹⁰³, Piatra Șoimului¹⁰⁴. Mai multe piese atribuite acestui tip sunt semnalate în Bulgaria¹⁰⁵, exemplarul de la Brătești indicând, probabil, direcția de propagare dinspre spațiul transilvan spre sud. Alte exemplare au mai fost descoperite în Republica Moldova și Polonia¹⁰⁶.

Topoarele plate. Aceste topoare circulă în aria Cucuteni, în mai multe variante: Gumelnița, Coteana, Cucuteni.

Varianta Gumelnița este ilustrată prin descoperirea de la Târpești¹⁰⁷. Varianta Coteana este prezentă în stațiunile de la Chiraftei-Măstăcani (jud. Galați)¹⁰⁸, Tg. Bujor (jud. Galați)¹⁰⁹. Alte exemplare provin din depozitul de la Cărbuna (Republica Moldova)¹¹⁰ și cel de la Luica (jud. Călărași)¹¹¹. Varianta Cucuteni apare în descoperiri la Comănești (jud. Suceava)¹¹², Valea Șoșii-Poduri

⁹⁸ I. Mareș, I. Cojocaru, *op. cit.*, p.207; I. Mareș, *op. cit.*, p.113, notele 234 și 257.

⁹⁹ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.50, pl.29/223; I. Mareș, I Cojocaru, *op.cit.*, p.199,209; I. Mareș, *op.cit.*, p. 200.

¹⁰⁰ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.50, pl.30/227; Z. Maxim, *op.cit.*, p.163.

¹⁰¹ Z. Székely, *op.cit.* 1967, p.330; Al. Vulpe, *op.cit.* 1973, p.227; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.39, pl.16/120.

¹⁰² Z. Székely, *op.cit.* 1967, p.328, fig.2/1-1a; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.50, pl.30/224; I. Mareș, I Cojocaru, *op.cit.*, p.209; Z. Maxim, *op.cit.*, p.181.

¹⁰³ C-tin Matasă, *op.cit.* 1964, pp.23-24, fig.8/27-29; Al. Vulpe, *op.cit.* 1964, p.461, fig.3/7; Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.49, pl.29/219-221; Șt. Cucuș, *op.cit.* 1999, p.75, fig.23/6-8.

¹⁰⁴ C-tin Matasă, *op.cit.* 1964, p.24; D. Monah, Șt. Cucuș, *op.cit.*, p.129; Șt. Cucuș, *op.cit.* 1992, p.41; Șt. Cucuș, *op.cit.* 1999, pp.75,181-182, fig.23/3.

¹⁰⁵ I. Mareș, *op.cit.*, p.115, nota 287.

¹⁰⁶ *Ibidem*, notele 286, 288.

¹⁰⁷ S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, p.31, fig.199/23; I. Mareș, *op.cit.*, p.313, pl.50/5.

¹⁰⁸ Al. Vulpe, *op.cit.* 1975, p.57, nr.253, pl.32/253; E. Comșa, *op.cit.* 1978, p.115, fig.3/B, 6; E.Comșa, *op.cit.* 1987, fig.21/II.B, 6.

¹⁰⁹ I. T. Dragomir, *op.cit.* 1979, p.594, fig.2/1.

¹¹⁰ Al. Vulpe *op.cit.* 1975, p.25; V. A. Dergačev, *op.cit.* 1998, p.29, fig.3/4.

¹¹¹ I. Mareș, *op.cit.*, p.118.

¹¹² M. Andronic, *Un topor eneolitic din aramă descoperit la Comănești (Suceava)*, „Arheologia Moldovei”, XVIII, 1995, pp.275-276, fig. 1; idem, *Evoluția habitatului uman în*

(jud. Bacău)¹¹³, Viișoara¹¹⁴, Cucuteni (două piese)¹¹⁵ și Conțești (jud. Bacău), unde au fost descoperite patru topoare de acest tip, într-un depozit¹¹⁶. Analizele spectrale efectuate asupra celor patru piese indică o compoziție chimică aproape identică, ceea ce înseamnă că ele provin din același centru metalurgic. Cel mai probabil, această serie tipologică trebuie pusă în legătură cu un centru metalurgic carpatic, dacă avem în vedere repartiția geografică a exemplarelor de acest tip.

Cuțitele și pumnalele. Seria tipologică a cuțitelor este reprezentată, în aria culturii Cucuteni, doar prin patru exemplare: Ariușd¹¹⁷, Cucuteni¹¹⁸, Ghelăiești¹¹⁹ și Târgu-Ocna¹²⁰.

Pentru piesa de la Ariușd există o analiză spectrală care indică o puritate ridicată a metalului, cu urme de Ag și Fe, compoziția chimică fiind identică cu cea a toporului de formă mixtă de la Mugeni, fapt explicabil prin utilizarea unei materii prime provenite din aceeași sursă și/sau producerea în același centru metalurgic.

În ceea ce privește pumnalele, deși în aria culturii Cucuteni au fost descoperite în număr redus, pot fi grupate în mai multe tipuri:

Tipul Ariușd. Piese de acest tip sunt prezente la Ariușd¹²¹, Conțești¹²², Viișoara¹²³. Pumnalele din această categorie se grupează în sud-estul Transilvaniei și în jumătatea sudică a Moldovei. Probabil acestea sunt în legătură cu un centru metalurgic din această zonă și au avut o circulație locală. Analizele spectrale, ale celor trei piese, arată compoziții chimice diferite, ca urmare a folosirii unor minereuri provenite din surse diverse. Acest fapt ar putea fi explicat de o circulație a materiei prime și prelucrarea ei, ulterioră, în centrele metalurgice locale. Remarcăm că în compoziția pumnalului de la Ariușd apare un procentaj mare de arsenic, ceea ce presupune utilizarea intenționată a unor minereuri polimetalice, cu conținut mare

bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, „Suceava”, 22-23, 1995-1996, p.48.

¹¹³ D. Popovici, A. Bujor, *Șantierul arheologic Poduri-Valea Șoșii, „Dealul Păltiniș”, jud. Bacău, „Cercetări Arheologice”, VII, 1984, p.45, 49, 60, 62, pl. X/1; D. Monah, Șt. Cucuș, op.cit., p.161; Șt. Cucuș, op.cit. 1999, p.76, 185; I. Mareș, op.cit., p.330.*

¹¹⁴ A. Nițu, C. Buzdugan, *Așezarea cucuteniană de la Viișoara (Tg. Ocna), „Carpica”, 4, 1971, p.97, fig.4/2*

¹¹⁵ Al. Vulpe, op.cit. 1973, p.222; Al. Vulpe, op.cit. 1975, p.57, pl.33/262.

¹¹⁶ Al. Vulpe, op.cit. 1973, p.222, fig.1/4; Al. Vulpe, op.cit. 1975, p.58, pl.33/263-266.

¹¹⁷ A. László, op.cit. 1973, p.174.

¹¹⁸ H. Schmidt, op.cit, p. 61, fig. 30/14; C-tin Iconomu, *Contribuții la istoricul cercetărilor de la Cucuteni, în Cucuteni aujourd'hui*, BMA, II, Piatra-Neamț, 1996, p. 181, pl. 7/11.

¹¹⁹ C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, op.cit, p. 222, fig. 181.

¹²⁰ C-tin Matasă, op.cit. 1964, p.30, fig.9/2; Șt. Cucuș, op.cit. 1999, p.76, fig.23/4.

¹²¹ F. László, op.cit. 1914, pp.392-393.

¹²² I. Mareș, op.cit., p.218.

¹²³ A. Nițu, C. Buzdugan, op.cit., p.100, fig.5/1, 2.

de arsenic. În acest caz, se pune problema provenienței acestor minereuri. În legătură cu acest tip de pumnale, mai trebuie să precizăm că un exemplar a fost descoperit la Meteș, într-o locuință din nivelul Coțofeni¹²⁴, ceea ce demonstrează o circulație îndelungată a acestor pumnale.

Tipul Bodești (Frumușica) este derivat din tipul Ariușd și a fost descoperit în așezarea de la Bodești-Frumușica¹²⁵ și de la Târgu-Ocna¹²⁶. Răspândirea geografică a acestor pumnale nu ne permite să facem aprecieri asupra locului în care au fost produse, însă prezența lor în regiunea subcarpatică a Moldovei, în Ucraina și Azerbaidjan și spre sud până în Bulgaria¹²⁷ atestă circulația lor la distanțe foarte mari de centrul în care au fost produse.

Tipul Cucuteni. Doar trei exemplare de acest tip provin din aria culturii Cucuteni: Cucuteni¹²⁸, Hănești (jud. Botoșani)¹²⁹ și Sarata Monteoru¹³⁰. Subtipul cu lama triunghiulară și cu trei nituri la mâner este prezent și în stațiunile de la Șincai (jud. Mureș)¹³¹ și Băile Herculane (jud. Caraș-Severin)¹³², în niveluri aparținând culturii Coțofeni. Nu se pot face precizări mai detaliate asupra provenienței acestor piese.

O altă categorie de obiecte care a circulat intens în cadrul schimburilor este cea a podoabelor. Evident, avem în vedere podoabele realizate din aramă, precum brățările spiralice, brățările cu capete suprapuse, mărgelile și pandantivele/amuletele.

Brățările spiralice. Din cele 17 exemplare întregi și fragmentare, cunoscute până în prezent, cu excepția celei de la Agigea (jud. Constanța), toate celelalte sunt descoperiri din aria culturii Cucuteni. Amintim în acest sens cele cinci piese de la Ariușd¹³³, piesele de la Hăbășești (3 exemplare aflate în depozitul descoperit aici)¹³⁴,

---

¹²⁴ H. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat: cultura Coțofeni*, Timișoara, 2000, p.36, pl.134/2.

¹²⁵ C-tin Matasă, *op.cit.* 1946, p.89.

¹²⁶ *Ibidem*, p.19,23-24.

¹²⁷ I. Mareș, *op.cit.*, p.168, nota 406.

¹²⁸ H. Schmidt, *op.cit.*, p.60, fig.30/1.

¹²⁹ A. Crișmaru, *op.cit.* 1971, p.283, fig.12/3; Al. Vulpe, *op.cit.* 1973, p.220; D. Monah, Șt. Cucuș, *op.cit.*, p. 104.

¹³⁰ I. Nestor, *Asupra începuturilor metalurgiei aramei și bronzului în RPR*, „Studii și Referate privind Istoria României”, I, București, 1954, p.50; D. Monah, Șt. Cucuș, *op.cit.*, p.142.

¹³¹ V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al jud. Mureș*, Tg. Mureș, 1995, pp.250-253, pl.LXII/33; I. Mareș, *op.cit.*, p.305.

¹³² P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976, pp.16-17, 36, 79; I. Mareș. *op.cit.*, p.188.

¹³³ Vl. Dumitrescu et alii, *op.cit.* 1954, p.447; A. Laszlo, *op.cit.* 1973, p.174.

¹³⁴ *Ibidem*, p.435, 439-440, fig.41/1-3, 5, pl.CXXIV/1-4.

Izvoare (3 exemplare)¹³⁵, Cucuteni¹³⁶, Ruginoasa¹³⁷, Scânteia¹³⁸ și Târgu Frumos (jud. Iași)¹³⁹. Majoritatea descoperirilor se plasează cronologic din faza Precucuteni III și până în Cucuteni A₃, dar se pare că circulația și utilizarea acestor podoabe se întinde pe o perioadă mai lungă, dacă avem în vedere piesa de la Cucuteni, care apare în stratul cu ceramică Cucuteni B¹⁴⁰.

Din punct de vedere spațial, se observă o grupare aproape exclusivă a descoperirilor în aria complexului Precucuteni, Cucuteni, piese de acest fel nefiind descoperite în Muntenia, Oltenia, Banat sau Transilvania (cu excepția sud-estului ocupat de comunitățile Ariușd)¹⁴¹. În afara României, descoperiri de brățări spiralice, de aur și aramă, au fost făcute la Varna, în necropolele I și II¹⁴², la Hotnica¹⁴³ și în necropola de la Giurgiulești (Basarabia)¹⁴⁴, de unde provin 19 brățări spiralice de aramă și două de aur.

Faptul că brățări de acest fel apar în depozite cu obiecte de podoabă ca la Ariușd, Hăbășești și Cărbuna¹⁴⁵ atestă destinația specială a acestor artefacte, ca obiecte de prestigiu sau în legătură cu practici rituale. Repartiția geografică a descoperirilor demonstrează originea brățărilor spiralice de aramă în arealul culturilor Precucuteni III și Cucuteni-Tripolie, de unde apoi se răspândesc (sau sunt imitate) și în culturile vecine: Hamangia (piesa de la Agigea)¹⁴⁶, Gumelnița-

¹³⁵ R. Vulpe, *op.cit.* 1957, p.262, fig.273/3-4.

¹³⁶ H. Schmidt, *op.cit.* 1932, p.62, pl.30/13.

¹³⁷ H. Dumitrescu, *op.cit.* 1933, pp.61-65, pl.4/12; I. Mareș, *op.cit.*, p.288.

¹³⁸ C.-M. Mantu, S. Țurcanu, *op.cit.*, p.17, 126, fig.277.

¹³⁹ N. Ursulescu, D. Boghian, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea precucuteniană de la Târgu Frumos (jud. Iași) (II)*, „Codrul Cosminului”, 3-4, 1997-1998, pp.16-17, fig.4.

¹⁴⁰ H. Schmidt, *op.cit.*, p.62; I. Mareș, *op.cit.*, p.224.

¹⁴¹ I. Mareș, *op.cit.*, p.124.

¹⁴² I. S. Ivanov, *Das Gräberfeld von Varna-Katalogm in Macht, Herrschaft und Gold. Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation*, Saarbrücken, 1988, p.197, fig.36; V. Nikolov, *Karanovo VI – Periode in Bulgarien. Belege zu Religion, Gesellschaft und Wirtschaft*, în *Macht, Herrschaft und Gold. Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und Anfänge einer neuen europäischen Zivilisation*, Saarbrücken, 1988, p.219, fig.149.

¹⁴³ V. Nikolov, *op.cit.*, p.228, fig.69; I. Mareș, *op.cit.*, p.125,170, nota 435.

¹⁴⁴ V. Haheu, S. Kurciatov, *Cimitirul plan eneolitic de lângă satul Giurgiulești (considerații preliminare)*, „Revista Arheologică”, 1, 1993, p.102, pl.4/8, 11-12; I. Mareș, *op.cit.*, p.125,170, notele 436 și 437.

¹⁴⁵ V. A. Dergačev, *op.cit.*, pp.40-41, nr.45-48, fig.13/45-46, 14/47-48; D. Monah, *Quelques reflections sur les tresors de la culture Cucuteni*, „Studia Antiqua et Archaeologica”, IX, 2003, p.132.

¹⁴⁶ H. Slobozianu, *Considerații asupra așezărilor antice din jurul lacurilor Techirghiol și Agigea*, „Materiale și Cercetări Arheologice”, V, 1959, p.741; D. Berciu, *Cultura Hamangia*, București, 1966, fig. 41; E. Comșa, *Unele date privind începuturile folosirii aramei în*

Karanovo VI (probabil unele din piesele de la Varna și Hotnica) și în eneoliticul de stepă (Giurgiulești). Două brățări spiralice din tablă de cupru apar în aria culturii Tiszapolgár la Hódmezővásárhely-Népkert și Midszent¹⁴⁷. Brățările de aur care apar în aria unor culturi vecine sunt mai degrabă produse locale, executate după modelul celor de aramă.

Brățările cu capete suprapuse. Piese de acest tip au fost descoperite în special în aria culturii Cucuteni, la Bodești-Frumușica¹⁴⁸, Brad¹⁴⁹, Poduri¹⁵⁰, Târpești¹⁵¹.

Deși numărul cel mai mare de piese apare în aria culturii Cucuteni, în faza Cucuteni A, este dificil să le considerăm pe toate ca fiind o creație locală, deoarece acestea aparțin unor tipuri diferite, unele fiind unicat în eneoliticul României și în sud-estul Europei, cum este cazul celor două brățări de la Brad¹⁵² sau al brățării de la București-Chitila¹⁵³. Totuși, nu putem pune la îndoială circulația acestor podoabe spre sau dinspre aria culturii Cucuteni sau între comunitățile culturii Cucuteni.

În ceea ce privește **mărgelile** de metal (aramă), acestea sunt prezente în mai multe așezări Cucuteni–Ariușd: Ariușd¹⁵⁴, Brad¹⁵⁵, Cucuteni¹⁵⁶, Târgu Frumos¹⁵⁷, Târpești¹⁵⁸, Traian-Dealul Fântânilor¹⁵⁹. De asemenea, un mare număr de mărgelile de aramă face parte din inventarul depozitului de la Cărbuna (Basarabia)¹⁶⁰.

În acest stadiu al cercetărilor este dificil să precizăm originea și sensul circulației lor, în lipsa unor analize spectrale mai numeroase. Asemenea analize au fost făcute pe mărgelile de la Ariușd, care indică o compoziție chimică (purtate

---

neoliticul României, în *In Memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj, 1974, p.74; E. Comșa, *op.cit.* 1978, p.110.

¹⁴⁷ I. Mareș, *op.cit.*, p.124.

¹⁴⁸ C-tin Matasă, *op.cit.* 1946, pp.88-89.

¹⁴⁹ V. Ursachi, *op.cit.* 1991, p.345, 358, pl.1/1-2, fig.9-10; C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, p.214, fig.141-142.

¹⁵⁰ C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, pp.220-221, fig.173-176.

¹⁵¹ S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, p.57.

¹⁵² V. Ursachi, *op.cit.* 1991, pp.345-347.

¹⁵³ V. Boroneanț, *Tell-ul neolitic de la Chitila-București*, „Materiale și Cercetări Arheologice”, a XVII-a Sesiune anuală de rapoarte, Ploiești, 1983, p.70, fig.1/1.

¹⁵⁴ F. László, *op.cit.* 1911, p.174, fig. 92/3-4, 6-7;

¹⁵⁵ V. Ursachi, *op.cit.* 1991, pp.339-340, pl. IV/2-4, V/3-5; C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, fig.150-151.

¹⁵⁶ H. Schmidt, *op.cit.*, p.62, pl. 3/12; C-tin Iconomu, *op.cit.*, p.181, pl.7/9.

¹⁵⁷ N. Ursulescu, D. Boghian, *op.cit.*, fig. 37/1-9.

¹⁵⁸ S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, p.70, pl.199/12.

¹⁵⁹ H. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian*, „Materiale și Cercetări Arheologice”, V, 1959, pp.91-105.

¹⁶⁰ V. A. Dergačev, *op. cit.*, fig.15-16.

mare a metalului cu urme de Ag, Ni și uneori Fe)¹⁶¹ foarte apropiată de cea a altor artefacte din aceeași stațiune și din Transilvania, ceea ce se explică prin utilizarea aceluiași minereu și/sau prelucrarea în același centru metalurgic regional.

Pandantivele/ amuletele. Din punctul de vedere al schimburilor, ne interesează două categorii de pandantive/amulete pe care le vom prezenta în rândurile următoare.

Pandantive/amulete disc (rotunde sau ovale) convexe. Piesele incluse în această serie tipologică sunt prezente în inventarul stațiunilor de la Brad (două discuri de aur fac parte din depozitul cu obiecte de podoabă, iar alte trei de cupru au fost descoperite în capătul opus al aceleiași locuințe)¹⁶², Hăbășești¹⁶³, Târpești (două piese)¹⁶⁴ și Cărbuna¹⁶⁵. Analogii pentru discurile de aur apar la Tibava (Slovacia)¹⁶⁶, Hatvan-Újtelep (Ungaria)¹⁶⁷, Russe (Bulgaria)¹⁶⁸ și Varna (Bulgaria)¹⁶⁹, ceea ce ne face să credem că cele două piese de la Brad ar putea proveni fie din sud, ca urmare a relațiilor cu purtătorii complexului Gumelnița–Karanovo VI, fie circulă dinspre Europa Centrală, cum sugerează descoperirile din Ungaria și Slovacia. Doar analizele spectrale vor putea aduce noi precizări, însă în acest stadiu al cercetărilor înclinăm mai mult spre o origine sudică a acestor piese.

Pandantive/amulete antropomorfe „en violon”. Piesele din această categorie sunt confecționate atât din lut, cât și din metal (aramă, aur). Din punctul de vedere al schimburilor, ne interesează piesele realizate din metal. La Traian–Dealul Fântânilor au fost descoperite trei pandantive/ amulete. Primul exemplar este de formă alungită, cu capetele alungite, marginile zimțate și perforat la unul din capete¹⁷⁰. Piesa are analogii perfecte în depozitul de la Cărbuna¹⁷¹.

Descoperirea piesei în nivelul Cucuteni A-B dovedește o lungă circulație a acestui tip de pandantiv, dacă avem în vedere datarea tezaurului de la Cărbuna. Tot

¹⁶¹ S. Junghans et alii, *op.cit.*, pp.248-249; I. Mareș, *op.cit.*, p.185.

¹⁶² V. Ursachi, *op.cit.* 1991, pp.341, 347-349; C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, p.215, fig.146-148.

¹⁶³ Vl. Dumitrescu et alii, *op.cit.* 1954, pp.439-440.

¹⁶⁴ S. Marinescu-Bîlcu, *op.cit.* 1981, p.70, pl.199/ 13.

¹⁶⁵ V. A. Dergačev, *op.cit.*, fig.11/40.

¹⁶⁶ V. Ursachi, *op.cit.* 1991, p.348.

¹⁶⁷ H. Dumitrescu, *Conection between Cucuteni-Trpolve Cultural Complex and the Neighbouring Eneolithic Cultures in the Light of the Utilisation of Golden Pendants*, „Dacia”, N. S., 5, 1961(b), p.73, fig.4/3; Ursachi, *op.cit.* 1991, p.348.

¹⁶⁸ Ursachi, *op.cit.* 1991, p.348.

¹⁶⁹ *Ibidem*, p.349.

¹⁷⁰ C.-M. Mantu, Gh. Dumitroaia, *op.cit.*, p.220, fig.169.

¹⁷¹ V. A. Dergačev, *op. cit.*, pp.30-39; D. Monah, *Quelques réflexions sur les trésors de la culture Cucuteni*, „Studia Antiqua et Archaeologica”, IX, 2003, p.138, fig.3.

în depozitul de la Cărbuna apare o variantă a acestui tip de pandantiv cu corpul dublu, de forma literei „Y”¹⁷², cu analogii în nivelul Precucuteni III de la Târpești¹⁷³

Al doilea pandantiv de la Traian, confecționat dintr-un metal alb (aramă argintată după Nestor)¹⁷⁴, idol lucrat în cupru și argint după H. Dumitrescu¹⁷⁵ sau plăcuță subțire de argint după D. Monah¹⁷⁶, are capătul rectangular, mai îngust, cu colțurile rotunjite, prevăzut cu două orificii, având analogii clare tot în depozitul de la Cărbuna¹⁷⁷.

Tot din nivelul Cucuteni A-B de la Traian provine un idol „*en violon*” din aur, cu corpul inelar și capul trapezoidal, decorat pe margine cu împunsături „*au repoussé*”¹⁷⁸. Cele mai apropiate analogii pentru această piesă sunt pandantivele de la Oradea, cele din depozitele de la Moigrad (jud. Sălaj) și Târgu Mureș, cele două pandantive din cimitirul de la Jászladány, cel din mormântul de la Pusztaiásvánháza, pandantivul de la Vidra și piesele de la Magyartes¹⁷⁹. O altă serie tipologică are corpul discoidal, cu orificiu în mijloc și capul scurt, evazat și arcuit la partea superioară, cum sunt piesele de la Moigrad¹⁸⁰, cele de la Tisza-Szöllös, Polgar, Hatvan-Újtelep¹⁸¹ (acesta face, după părerea noastră, trecerea spre pandantivele disc), dar și unele amulete pandantive din necropola de la Varna¹⁸² și Hotnica¹⁸³. O variantă cu corpul inelar și capul evazat și rotunjit a fost descoperită la Gumelnița¹⁸⁴, iar la Varna, în mormântul 34, apare un pandantiv inelar, cu capul mic, rectangular¹⁸⁵.

Din cele arătate mai sus, rezultă că avem de-a face cu două serii tipologice, cu o răspândire teritorială destul de bine delimitată. Prima cuprinde piesele cu corp inelar și cap trapezoidal sau rectangular, răspândite în ținuturile răsăritene ale Europei Centrale (Ungaria, Slovacia și Transilvania), care trebuie puse în legătură cu complexul cultural Tiszapolgar-Bodrogkeresztúr; a doua serie, cu corpul

¹⁷² D. Monah, *op.cit.* 2003, fig.3.

¹⁷³ D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni*, Piatra-Neamț, 1997, p. 511, fig. 259/11.

¹⁷⁴ I. Nestor et alii, *Șantierul Valea Jijiei*, „SCIV”, III, 1952, p.70.

¹⁷⁵ H. Dumitrescu, *op.cit.* 1961(b), p.85.

¹⁷⁶ D. Monah, *Idoli "en violon" din cultura Cucuteni*, „Cercetări Istorice”, IX-X, 1978-1979, p.166.

¹⁷⁷ V. A. Dergačev, *op. cit.*, pp.30, 34-37, fig.18, 31.

¹⁷⁸ H. Dumitrescu, *op.cit.* 1961 (b), pp.70-71, fig. 1a-b,2.

¹⁷⁹ *Ibidem*, pp.71-72, fig. 3/1-2, 4-9.

¹⁸⁰ *Ibidem*, fig. 5.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 72,77, fig. 4/1-3, 6/1.

¹⁸² I. S. Ivanov, *op.cit.*, pp.61-62, pl. 30, 31, 34, 66.

¹⁸³ H. Dumitrescu, *op.cit.* 1961(b), p.77, fig. 6/5.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p.79, fig. 7.

¹⁸⁵ I. S. Ivanov, *op.cit.*, p. 66, fig. 34 (piesa din colțul din stânga, jos).

discoidal și capul scurt evazat și rotunjit, este răspândită în special în aria complexului Gumelnița-Karanovo VI, dar și în Transilvania. În ceea ce privește pandantivul de la Traian-Dealul Fântânilor, considerăm că el pătrunde în aria Cucuteni dinspre Transilvania. Pe lângă analogiile tipologice, în favoarea acestei opinii pledează și datarea piesei (prezența ei în nivelul Cucuteni A-B) și locul descoperirii (Valea Bistriței, în regiunea subcarpatică a Moldovei).

La finalul acestei prezentări, se impun câteva observații, referitoare la circulația obiectelor de aramă în arealul cucutenian. Astfel, referitor la originea artefactelor de aramă se poate afirma cu multă certitudine că marea majoritate a acestora provin din cele două mari centre metalurgice regionale, cel carpatic, constituit în jurul zăcămintelor cuprifere transilvane, și cel balcano-dunărean, cu exploatarea mai bine documentată la Ai Bunar (Bulgaria) și Rudna Glava (Serbia). O discuție aparte trebuie făcută în legătură cu puținele piese care prezintă o cantitate relativ mare de arseniu, în compoziție (peste 1%). Avem în vedere străpungătorul de la Traian-Dealul Fântânilor, topoarele-târâncop, pumnalul și străpungătorul de la Podei-Tg. Ocna, pumnalul de la Ariușd și cel de la Sărata Monteoru, care prin compoziția lor, fac notă distinctă în cadrul descoperirilor de obiecte de aramă, din arealul cucutenian. În acest stadiu al cercetărilor nu avem informații sigure privind originea și sensul circulației acestora, dar dacă avem în vedere că cele mai vechi obiecte de cupru cu arsen apar în Anatolia, în mileniiile VI-V, iar în Transcaucazia pe la sfârșitul mileniului al V-lea¹⁸⁶, putem avansa măcar cu titlu de ipoteză, originea orientală a acestor artefacte sau cel puțin a materiei prime folosite pentru obținerea lor. În acest caz, pătrunderea lor s-ar fi putut face tot dinspre sud, prin intermediul purtătorilor complexului Gumelnița-Karanovo VI.

În ceea ce privește repartitia teritorială a obiectelor de aramă, în arealul locuit de comunitățile cucuteniene, se remarcă o densitate mai mare a descoperirilor și un număr mai mare de piese, în special podoabe și obiecte de mari dimensiuni, în regiunea Subcarpatică a Moldovei, comparativ cu regiunea dintre Siret și Prut (vezi planșa 1). Desigur, o explicație a fenomenului este aceea că așezările cucuteniene subcarpatice sunt situate mai aproape de centrele metalurgice transilvane, însă aceasta nu explică în totalitate realitatea arheologică. Fără să excludem apropierea de centrele metalurgice transilvane (fapt susținut de numărul mai mare de piese de origine transilvană, prezente în stațiunile cucuteniene subcarpatice), considerăm că un alt factor care trebuie luat în discuție este controlul pe care comunitățile cucuteniene subcarpatice îl exercitau asupra resurselor de sare existente aici. De aici relațiile de schimb preferențiale pe care comunitățile din ariile culturale vecine, atât din spațiul transilvan, cât și din regiunile sudice, le-au stabilit cu cele cucuteniene

¹⁸⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe, *Metalurgia în Bronzul timpuriu*, în *Istoria Românilor*, vol.I (coord. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe), Ed. Enciclopedică, București, 2001, p.238.

din Subcarpații Moldovei. Pledează în acest sens prezența unor obiecte de podobă, dar și a unor piese masive, de tipul topoarelor ciocan, de origine sudică, în așezări din regiunea subcarpatică. Dacă plasăm aceste descoperiri într-un context mai larg al schimburilor, care ia în discuție și alte categorii de artefacte, precum uneltele de silex, ceramica, etc. putem sesiza o deplasare centripetă a acestor categorii de bunuri spre regiunea subcarpatică a Moldovei, ceea ce susține afirmația noastră. Așadar, considerăm că bunăstarea comunităților cucuteniene din imediata apropiere a Carpaților Orientali s-a datorat acestei resurse esențiale pentru viața agricultorilor neo-eneolitici: sarea.

În fine, repartiția geografică a descoperirilor de obiecte de cupru, în aria culturii Cucuteni ne permite să schițăm și eventualele rute de schimb pe care au circulat acestea.

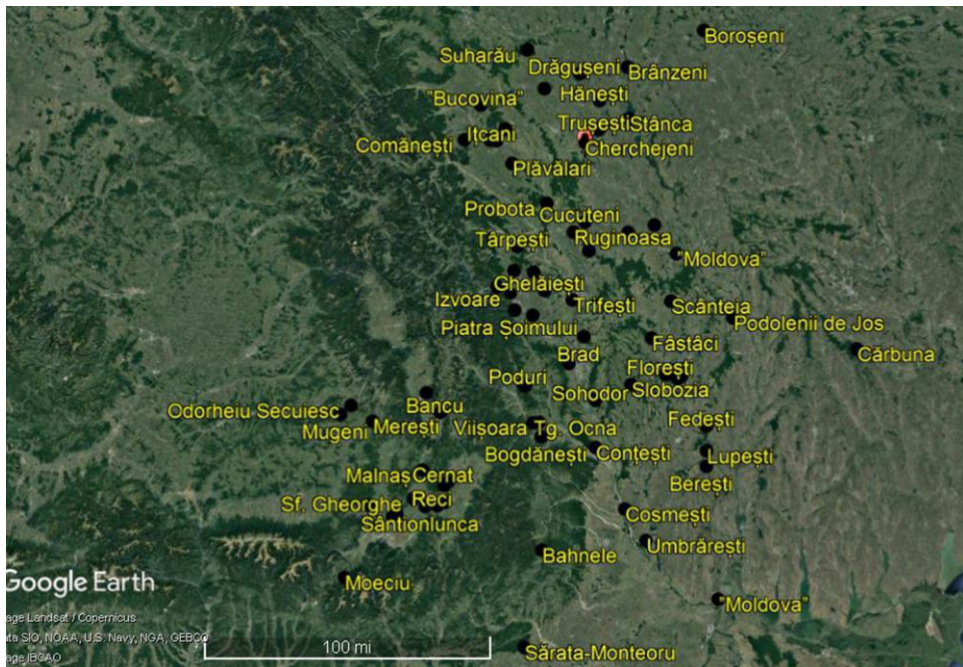
Într-un studiu din 2006, V. Cavruc și Gh. Dumitroaia identificau un drum al sării și cuprului¹⁸⁷, care lega depresiunea Ciucului cu zona Moinești, din Moldova Subcarpatică. Așezările de la Păuleni-Ciomortan (jud. Harghita) și Poduri (jud. Bacău) au jucat, cu siguranță, un rol esențial în circulația sării și cuprului, în cadrul schimburilor dintre cele două regiuni. Prezența câtorva fragmente de vase briquetage la Păuleni și numărul remarcabil de obiecte de aramă descoperite în tell-ul de la Poduri susțin această teorie.

Dinspre sud, obiectele de aramă urcau de-a lungul Siretului și Prutului, apoi pe afluenții acestora ajungeau până în cele mai nordice așezări din teritoriul locuit de cucutenieni, ca de pildă la Cherchejeni (jud. Botoșani), unde a fost descoperit un topor ciocan de tip Vidra sau la Boroșeni (Rep. Moldova), unde este menționat un topor de tip Pločnik. Așezarea de la Brad marchează o astfel de rută, de-a lungul văii Siretului, așa cum dovedesc importurile de origine sudică din depozitul descoperit în această stațiune, iar așezările de la Mărgineni, Traian, Pietra Șoimului, Izvoare, jalonează o rută pe care obiectele de cupru venite dinspre arealul gumelnițean, au circulat în Subcarpații Moldovei. Sugestive, în acest sens, sunt cele două topoare-ciocan de tip Vidra, descoperite în așezările de la Mărgineni-Bacău și Izvoare-Neamț.

Pe axa est-vest, rutele de schimb sunt ceva mai dificil de stabilit, necesitând o analiză mai elaborată, însă prezența unor exemplare de topoare de tip Jászladány în stațiuni precum cele de la Stânca-Ștefănești (jud. Botoșani), Podolenii de Jos (jud. Iași), Fundu Văii-Poienesti (Vaslui), Brad (jud. Bacău) și Brânzeni (Rep. Moldova), a două topoare cu formă mixtă la Drăgușeni (jud. Botoșani) și Tg. Berești (jud. Galați), a unui topor de tip Ariușd la Florești (jud. Vaslui) și a unor topoare

¹⁸⁷ V. Cavruc, Gh. Dumitroaia, *Vestigii arheologice privind exploatarea sării pe teritoriul României în perioada neo-eneolitică*, în vol. *Sarea, timpul și omul. Catalog de expoziție* (ed. V. Cavruc și Andreea Chiricescu), Ed. Angustia, Sf. Gheorghe, 2006, p.39.

plate la Chiraftei-Măstăcani (jud. Galați) și Tg. Bujor (jud. Galați) demonstrează că produse de origine transilvană au străbătut teritoriul cucutenian spre est, prin rețeaua locală de schimb.

Planșa 1. Distribuția geografică a descoperirilor de obiecte de aramă, în aria culturii Cucuteni.